

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

МОВА У СОЦІАЛЬНОМУ ВИМІРІ

Методичні вказівки та матеріали до наукового семінару
для студентів 3 курсу денної форми навчання
напряму 6.020303 «Філологія (Прикладна лінгвістика)»

УДК 81'27
М 74

Рецензенти:

С. К. Криворучко – доктор філологічних наук, завідувач кафедри романської філології та перекладу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

О. В. Медведь – кандидат філологічних наук, доцент кафедри документознавства та української мови Національного аеро-космічного університету імені М. Є. Жуковського («ХАІ»).

*Затверджено до друку рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 4 від 9 червня 2017 р.)*

М 74

Мова у соціальному вимірі : методичні вказівки та матеріали до наукового семінару для студентів 3 курсу денної форми навчання напряму 6.020303 «Філологія (Прикладна лінгвістика)» / уклад. Ю. В. Крапива. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 20 с.

Методичні вказівки містять загальну характеристику наукового семінару, плани практичних занять, питання для самопідготовки студентів, список рекомендованої літератури, а також соціолінгвістичний глосарій.

УДК 81'27

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2017
© Ю. В. Крапива, уклад., 2017
© І. М. Дончик, макет обкладинки, 2017

ЗМІСТ

Вступ	4
Плани практичних занять	5
Соціолінгвістичний глосарій.....	11
Теми та правила оформлення курсових робіт	17
Список використаних джерел	19

ВСТУП

Метою наукового семінару «Мова у соціальному вимірі» є ознайомлення студентів із понятійним апаратом сучасної соціолінгвістики та методами й прийомами соціолінгвістичного аналізу. Основні завдання вивчення дисципліни: 1) розглянути ідеї й теоретично осмислити базові поняття цієї науки; 2) простежити залежність мовних явищ від соціальних чинників; 3) опанувати методи збирання й оброблення соціолінгвістичних даних.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

1) засвоїти понятійний апарат сучасної соціолінгвістики, методи й прийоми соціолінгвістичних досліджень;

2) уміти вільно орієнтуватися в термінах і напрямках цієї науки, аналізувати й систематизувати соціолінгвістичні дані;

3) творчо застосовувати набуті теоретичні знання й практичні навички соціолінгвістичного аналізу під час написання курсової роботи.

Науковий семінар розрахований на 2 семестри (п'ятий і шостий) і передбачає отримання 6 кредитів.

Згідно з навчальним планом на вивчення курсу відведено 480 годин – 10 лекційних, 52 практичні та 418 годин самостійної роботи студента, яка полягає в опрацюванні рекомендованої літератури, підготовці до практичних занять і написанні курсової роботи.

Запропоновані методичні вказівки містять соціолінгвістичний глосарій з викладенням основних понять цього напрямку сучасного мовознавства, плани практичних занять, список рекомендованої літератури за вказаними темами, орієнтовні теми курсових робіт і вимоги до їх оформлення.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Форми існування мови

1. Проаналізуйте різні трактування поняття «форми існування мови».
2. Назвіть основні характеристики літературної мови.
3. Схарактеризуйте поняття «мовна норма».
4. Розкрийте специфіку просторіччя.
5. Дайте визначення поняття «діалект».
6. Поясніть поняття «стиль мови».
7. Схарактеризуйте поняття «дискурс».
8. Поясніть існування особливостей мовлення певного індивіда.

Рекомендована література

1. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. К., 1996. 416 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. С. 323–334.
3. Кравченко Н. К. Мова і суспільство. Соціолінгвістика. URL: <http://discourse.com.ua/lekcii/mova-susplstvo-socolngvstika/> (дата звернення: 10.04.2017).
4. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. Penguin Books, 1992. 204 p.
5. Корольов І. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія//Studia linguistica. 2012. Вип. 6(2). С. 285–305.
5. Зарецький О. В. Ідіолект політика в жанрі громадсько-політичного інтерв'ю, полеміки, промови, дебатів. К., 2008. 124 с.

Тема 2. Соціальна диференціація мови

1. Дайте визначення поняття «соціальний діалект».
2. Назвіть різновиди соціалектів.
3. Назвіть причини виникнення жаргонів.
4. Порівняйте поняття «жаргон» і «сленг».
5. Розкрийте специфіку аргю.

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика. М., 2001. С. 9–18; 71–114.
2. Ермакова О. П., Земская Е. А., Розина Р. И. Слова, с которыми мы встречались: Толковый словарь русского общего жаргона/под об. рук. Р. И. Розиной. М., 1999. 320 с.

4. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціална диференція української мови. К., 2005. 464 с.
5. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. К., 2003. 336 с.
6. Липатов А. Т. Сленг как проблема социолектики. М.: Изд-во «Элпис», 2010. 318 с.

Тема 3. Мовна ситуація

1. Дайте визначення поняття «мовна ситуація».
2. Назвіть характеристики мов, важливі для опису мовної ситуації.
3. Визначте та схарактеризуйте типи мовних ситуацій.
4. Розкрийте специфіку процесу мовного планування.

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика. М., 2001. С. 26–27.
2. Белл Р. Социолінгвістика: Цели, методы и проблемы. М., 1980. С. 195–230; 240–245.
3. Залізняк Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. К., 2001. 94 с.
4. Масенко Л. Т. Мова і політика. К.: Соняшник, 1999. 100 с.
5. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації/ за ред. Юліане Бестерс-Дільгер. К., 2008. 363 с.
6. Труб В. М. До проблеми мовного планування в поточній мовній ситуації в Україні//Соціолінгвістичні студії. К., 2010. С. 36–44.
7. Узунов С. Мовна ситуація в Україні: білінгвізм чи диглосія?// Українське мовознавство. 2014. Вип. 1. С. 81–93.

Тема 4. Білінгвізм та його типи

1. Дайте визначення поняття «білінгвізм».
2. Назвіть та схарактеризуйте типи білінгвізму.
3. Розкрийте специфіку індивідуального білінгвізму.
4. Опишіть процес перемикування кодів.
5. Сформулюйте умови вільного перемикування з однієї мови на іншу.
6. Назвіть причини виникнення мовної інтерференції.
7. Наведіть приклади мовної інтерференції на різних рівнях мови:
а) фонетичному; б) морфологічному; в) лексико-семантичному; г) синтаксичному.
8. Побудуйте конфігурацію домінування для конкретних випадків двомовності.

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика. М., 2001. С. 32–36; 55–59.
2. Белл Р. Социолінгвістика: Цели, методы и проблемы. М., 1980. С. 154–166; 171–178.
3. Крапива Ю. В. До питання про білінгвізм//Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. 2015. Вип. 73. С. 20–22.
4. Українсько-російська двомовність/за заг. ред. Л. О. Ставицької. К., 2007. 238 с.

Тема 5. Мовна компетенція та способи її перевірки. Тестування

1. Дайте визначення поняття «мовна компетенція».
2. Порівняйте поняття «мовна компетенція» й «комунікативна компетенція».
3. Назвіть способи перевірки мовної компетенції.
4. Розкрийте специфіку тестування.
5. Назвіть види тестових завдань.
6. Схарактеризуйте кожен з них.

Рекомендована література

1. Chomsky N. Syntactic Structures. The Hague: Mouton, 1957. 117 p.
2. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. К., 2000. 284 с.
3. Булах І. Є. Комп'ютерна діагностика навчальної успішності. К.: ЦМК МОЗ України, УДМУ, 1995. 221 с.
4. Аванесов В. С. Теория и методика педагогических измерений. URL: <http://viperson.ru/data/200812/jbjejbjxjklmjuje.pdf> (дата звернення: 10.04.2017).

Тема 6. Вербальна та невербальна комунікація

1. Дайте визначення поняття «комунікація».
2. Порівняйте поняття «комунікація» й «спілкування».
3. Назвіть типи комунікації.
4. Розкрийте специфіку комунікації за допомогою вербальних засобів.
5. Опишіть роль невербальних засобів у процесі спілкування.

Рекомендована література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.

2. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. К.: ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.

3. Гудзь Н. О. Інтернет-дискурс як новий тип комунікації: структура, мовне оформлення, жанрові формати//Сучасні лінгвістичні студії. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 61–87.

4. Щипицина Л. Ю. Жанры компьютерно-опосредованной коммуникации. Архангельск: Поморский университет им. М. В. Ломоносова, 2009. 238 с.

5. Bell A. Approaches to Media discourse. London, 1996. 304 p.

6. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація. К.: Академія, 2006. 256 с.

7. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі. Х.: Константа, 2006. 298 с.

8. Atkinson J. M. Our masters' voices: the language and body language of politics. London, New York: Methuen, 1984. 203 p.

9. Yule G. Pragmatics. Oxford: Oxford University Press, 2000. 138 p.

Тема 7. Комунікативні сфери використання мови. Особливості масової комунікації

1. Схарактеризуйте різні сфери спілкування.
2. Поясніть причини існування варіативності мови / мовлення.
3. Порівняйте комунікативні сфери використання певних форм існування мови.
4. Опишіть дистрибуцію мов та їхнє функціональне навантаження в умовах білінгвізму.
5. Розкрийте специфіку масової комунікації.

Рекомендована література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.

2. Гудзь Н. О. Інтернет-дискурс як новий тип комунікації: структура, мовне оформлення, жанрові формати//Сучасні лінгвістичні студії. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 61–87.

4. Щипицина Л. Ю. Жанры компьютерно-опосредованной коммуникации. Архангельск: Поморский университет им. М. В. Ломоносова, 2009. 238 с.

4. Різун В. В. Теорія масової комунікації. К.: Видавничий центр «Просвіта», 2008. 260 с.

5. Хавкіна Л. Сучасний український рекламний міф. Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 352 с.

Тема 8. Мова й культура

1. Дайте визначення поняття «національна культура».
2. Схарактеризуйте специфіку мовної картини світу.
3. Розкрийте сутність гіпотези лінгвальної відносності.
4. Дайте визначення поняття «культурна ідентичність».
5. Назвіть причини існування безеквівалентної лексики.
6. Поясніть механізм запозичень.

Рекомендована література

1. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. М., 1985. 451 с.
2. Денисова С. П. Картина світу та суміжні поняття в зіставних дослідженнях//Проблеми зіставної семантики. К., 2005. Вип. 7. С. 9–15.
3. Уорф Б. Наука и языкознание//Новое в лингвистике. Вып.1. М.,1960. С. 169–182.
4. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. Penguin Books, 1992. 204 p.
5. Григоренко Т. В. Етнографічна лексика і фразеологія у складі української літературної мови: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2005. 22 с.
6. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке. М.: Наука, 1968. 208 с.
7. Сметанина С. И. Медиатекст в системе культуры. Санкт-Петербург: Издательство Михайлова, 2002. 326 с.

Тема 9. Мова й гендер

1. Схарактеризуйте основні положення гендерної лінгвістики.
2. Поясніть існування відмінностей у мовленні чоловіків і жінок.
3. Дайте визначення поняття «гендерний стереотип».
4. Порівняйте гендерні стереотипи фемінності й мускулінності.

Рекомендована література

1. Ставицька Л. Гендерна лінгвістика: українська перспектива// Українська мова. 2004. №3. С. 58–66.
2. Основи теорії гендеру. К. : Видавництво «К.І.С.», 2004. 536 с.
3. Romaine S. Language in Society: An Introduction to Sociolinguistics. Oxford University Press, 1994. 235 p.
4. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты. М.: Институт социологии РАН, 1999. 189 с.
5. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. Х., 2004. 292 с.

Тема 10. Соціолінгвістичні методи дослідження

1. Назвіть методи збирання соціолінгвістичних даних.
2. Розкрийте специфіку включеного спостереження.
3. Опишіть будову анкети для збирання соціолінгвістичних даних.
4. Назвіть мету проведення інтерв'ю.
5. Схарактеризуйте методи аналізу й інтерпретації отриманих даних.
6. Порівняйте переваги різних способів представлення результатів соціолінгвістичних досліджень.

Рекомендована література

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика. М., 2001. С. 268–322.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. К., 2003. С. 389–391.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. С. 355–356.
4. Новое в лингвистике. Вып. 7: Социолингвистика. М., 1975. 486 с.
5. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів. Вінниця, 2001. 168 с.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ГЛОСАРІЙ

Анкета (питальник) – перелік запитань, призначених для вивчення соціально зумовлених особливостей використання мови.

Анкету, як правило, будують за такою схемою: 1) паспортний блок, що містить перелік лінгвістично вагомих соціальних ознак інформанта; 2) лінгвістична частина, що охоплює питання про досліджуване лінгвістичне явище; 3) тести, покликані показати об'єктивну картину володіння мовою. В анкеті використовують різноманітні прийоми: пряме запитання, пропозицію вибрати один варіант відповіді з кількох, пропозицію заповнити пропуски в словах, парадигмах і т.п.

Арго – підсистема мови, що відрізняється, головним чином, особливостями лексики, рідше – фонетики й синтаксису та виконує конспіративну функцію. Носієм арго є соціальна група, яка прагне до ізоляції від основної частини суспільства, до забезпечення внутрішньої солідарності групи і, отже, до створення й використання таємної мови, незрозумілої непосвяченим. Арго кваліфікують як один з соціолектів мови або форм існування мови. Термін з'явився в XVIII ст. у Франції на позначення мови злочинців, жебраків та інших маргіналів.

Безеквівалентна лексика – лексика, яка не має відповідників в інших мовах або в інших субкодах певної мови, така, що не підлягає перекладу на інші мови. Наявність такої лексики зумовлена відмінностями умов, способу життя й культури етносів або територіально відокремлених груп певного етносу. До безеквівалентної лексики зараховують екзотизми й етнографізми. Екзотизми позначають явища й поняття, відсутні в житті певного народу, напр., *папайя*, *маракуйя* – назви тропічних плодів; *айкідо*, *тхеквондо* – види східних єдиноборств. До етнографізмів, які, на відміну від інших типів діалектизмів, не мають синонімів (еквівалентів) у літературній мові, зараховано найменування специфічних предметів, характерних тільки для укладу життя певної групи населення, напр., *тражда* – садиба, *щерба* – суп.

Білінгв (двомовець) – людина, яка володіє двома мовами, із яких перша мова (рідна мова) – це мова, засвоєна в дитинстві, у родині (як правило, її етнічна мова), друга мова – опанована пізніше (рідше – одночасно). При цьому рівень мовної й комунікативної компетенції зазвичай різняться: комунікативна компетенція другої мови нижча. Мову, яку білінгв використовує з найбільшою інтенсивністю, визнано для цього індивіда функціонально першою; такою може бути як рідна, так і друга мова; проте функціонально активними мовами в мовній діяльності білінгва в різних сферах спілкування можуть бути різні мови; вибір мови спілкування найчастіше залежить від комунікативної сфери і ситуації спілкування.

Білінгвізм (двомовність) – 1) володіння, окрім своєї рідної мови, ще однією мовою в обсязі, який забезпечує спілкування з представниками іншого етносу в одній чи більше сферах комунікації (таке трактування є релевантним для випадків **індивідуального** білінгвізму); 2) практика використання двох мов у межах однієї мовної спільноти (у випадках, відповідно, **групового** або **масового** білінгвізму).

Варваризм – іншомовне слово, зазвичай уживається зі стилістичною метою для створення національного колориту або «під впливом моди». Належить до найменш засвоєної запозиченої лексики, може вживатися в транслітераційному або навіть в іншомовному написанні (*штрассе*, *PR*). Відрізняється від іншомовних вкраплень більш регулярним уживанням.

Варіативність мови / мовлення – здатність мови в процесі еволюції створювати конкурентні засоби вираження на всіх рівнях (фонетичному, морфемному, лексичному, синтаксичному, стилістичному) під впливом внутрішніх закономірностей розвитку мови або зовнішніх причин. До екстралінгвістичних чинників, що зумовлюють виникнення варіативних елементів, належать територіальна відокремленість і соціальна стратифікація носіїв мови, відмінності сфер людської діяльності й ситуацій спілкування. Здатність використовувати варіативні засоби мови, залежно від комунікативної ситуації або соціального статусу комунікантів, належить до складових поняття «мовна компетенція».

Гендерна лінгвістика – напрям, що вивчає мовні явища, пов'язані з відмінностями носіїв мови за статтю. Серед чинників, що визначають диференціацію мовних одиниць, використовуваних чоловіками й жінками, можуть бути соціальні, релігійні та ін. Найчастіше розбіжності виявляються в мові на лексичному рівні (пор. переважне використання грубої лексики в мові чоловіків), але можуть проявлятися на фонологічному рівні (наприклад, у чукотській мові жінки, на відміну від чоловіків, вимовляють замість [ч] і [р] тільки [ц]). Існують мови, де гендерна диференціація подана послідовно, напр., у японській мові це стосується системи займенників, системи форм увічливості, використання експресивних часток.

Гіпотеза Сепіра – Уорфа (гіпотеза лінгвальної відносності) – концепція, згідно з якою структура мови визначає структуру мислення й спосіб пізнання зовнішнього світу. Розроблена в 30-і рр. ХХ ст. у США Е. Сепіром і Б. Уорфом. За цією гіпотезою, логічний склад мислення детерміновано мовою. Характер пізнання дійсності залежить від мови, якою мислить індивід. Люди членують світ, організовують його в поняття й розподіляють значення так, а не інакше, оскільки є учасниками певної угоди, що релевантна лише для цієї мови.

Говірка – найменший територіальний різновид мови, який використовують як засіб спілкування жителі одного або кількох сусідніх, зазвичай сільських, населених пунктів. Близькі в мовному відношенні сусідні говірки утворюють діалект.

Державна мова – мова, що виконує інтеграційну функцію в межах певної країни в політичній, соціальній, економічній і культурній сферах і постає як символ цієї держави. Це мова державно-адміністративних текстів, законів, розпоряджень, навчання, ЗМІ тощо.

Дискурс – зв'язний текст у сукупності з соціокультурним (екстралінгвістичним) контекстом (соціальним, культурним, психологічним, прагматичним й ін.).

Дистрибуція мов – розподіл функціонального навантаження мов у соціально-комунікативній системі в багатонаціональному мовному колективі. Кожна з мов – компонентів комунікативної системи, що обслуговують багатонаціональне суспільство, виконує свої функції. Розподіл ґрунтується на принципі функціональної доповнюваності: різні мови, що функціонують у межах певного мовного колективу, за певними потребами суспільства, використовують у різних (незбіжних) комунікативних сферах або ж із різним функціональним навантаженням в окремій сфері, тобто, такі мови взаємно доповнюють одна одну функціонально.

Диференціація мови – процес появи мовних варіантів (різновидів мови, форм існування мови, функціональних стилів) унаслідок варіювання в різних соціальних і територіальних умовах. **Територіально** зумовлена диференціація мови (на рівні фонетики, лексики, синтаксису) є підґрунтям для територіальних мовних утворень у межах певної національної мови – діалектів, говірок. **Соціально** зумовлена диференціація мови спричиняє виникнення таких різновидів мови, як соціальні діалекти. Диференціація **за статевою ознакою** проявляється в наявності гендерних різновидів мови. Використання мови з різними комунікативними цілями в різних сферах людської діяльності є причиною **функціонально-стилістичної** диференціації, в результаті чого формуються різноманітні функціональні стилі.

Діалект – різновид певної мови, уживаний як засіб спілкування особами, пов'язаними тісною територіальною, соціальною або професійною спільністю. Розрізняють територіальні й соціальні діалекти.

Домінантна мова – мова, яку використовують із максимальним функціональним навантаженням у більшості сфер спілкування порівняно з іншими мовами певної соціально-комунікативної системи в межах територіального або державного утворення. Домінантна мова, як правило, функціонує в соціально вагомих сферах (професійна діяльність, освіта, громадська діяльність й ін.).

Друга мова – мова, яку індивід опанував після рідної. Згодом залежно від життєвої ситуації ця мова може залишитися функціонально другою, а може стати функціонально першою.

Жаргон – соціально зумовлений різновид мови, що ґрунтується на виокремленні людей за соціальними ознаками, віком, способом життя, спільністю інтересів; жаргон є різновидом соціальних діалектів. Використання жаргону залежить від умов спілкування (ситуації, мети, теми, адресата тощо), проте, на відміну від функціональних стилів, кожен жаргон має суворо визначене середовище, у межах якого він може використовуватися й за межами якого він не функціонує й є навіть незрозумілим. Слова і словосполучення, що утворюють підсистеми жаргонів, називаються **жаргонізмами**. Як правило, жаргон функціонує в усній формі в певних комунікативних ситуаціях, в інших комунікативних ситуаціях носії жаргону використовують інші підсистеми національної мови (літературну мову, спеціальну мову, рідше – територіальний діалект і просторіччя). Жаргони відіграють роль соціального символу, що маркує приналежність до тієї чи іншої групи (соціально-економічної, вікової, расової й т.п.), і символу протиставлення цієї групи іншим. За ступенем замкнутості соціальної групи й залежно від ціннісних орієнтацій усередині неї жаргони можуть бути більш-менш відкритими, а жаргонізми за стилістичною шкалою різняться від розмовно-жартівливих до грубих і вульгарних. Від загальнонародної мови жаргони відрізняються лексикою, фразеологією, особливим словотвором, але при цьому не мають специфічної граматичної структури.

Запозичення – іншомовний елемент, перенесений з однієї мови в іншу. Найчастіше запозичуються слова, рідше – фразеологічні звороти, словотвірні морфемі, синтаксичні конструкції.

Ідіолект – сукупність фонетичних, граматичних, лексичних і стилістичних особливостей мови окремого індивіда.

Інтерв'ю – один з методів збирання соціолінгвістичної інформації, безпосередня бесіда опитуваних з дослідником, метою якої є отримати об'єктивні дані щодо мовлення інформантів, а також виявити їхні суб'єктивні уявлення щодо своєї мовленнєвої діяльності, пов'язані з ціннісною орієнтацією або соціальними настановами на різні мовні коди й окремі мовні факти. Основне завдання інтерв'ю – отримати уявлення про спонтанне мовлення інформантів.

Інтерференція – взаємодія мовних систем в умовах двомовності, проявом чого є відхилення від норм будь-якої з мов у мовленні білінгвів.

Комунікативна компетенція – знання мови, яке розуміють не тільки як володіння граматичним і словниковим рівнями (мовна компетенція), але й як здатність вибирати варіанти, зумовлені ситуатив-

ними, соціальними або іншими позамовними чинниками (так звана ситуативна граматики).

Кореляційний аналіз – один з основних методів соціолінгвістики, метою якого є встановлення співвідношень між мовними явищами і соціальними параметрами.

Культура мовлення – володіння нормами усної й письмової літературної мови (правилами вимови, наголосу, слововживання, граматики, стилістики), а також уміння використовувати виразні засоби мови в різних ситуаціях спілкування відповідно до цілей і змісту мовлення.

Культурна ідентичність – усвідомлення своєї приналежності до певної культури. Культурна самосвідомість закріплюється в основних концептах культури, які в свою чергу відображають народні звичаї, характер народу (менталітет), життєвий уклад і народну творчість.

Лексика обмеженого вживання – лексика, уживання якої обмежено через певні екстралінгвістичні причини: 1) діалектизми (обмеження мають територіальний характер), 2) терміни й професіоналізми (функціонують тільки у відповідному професійному середовищі), 3) жаргонізми (використовуються групами людей, пов'язаних спільними непрофесійними інтересами, способом життя), 4) просторічні слова й вирази (вживаються тільки в міському середовищі особами з низьким освітнім цензом), 5) вульгаризми (обмеження у вживанні пов'язані з культурними настановами в суспільстві).

Мовна картина світу – особливості членування й категоризації зовнішнього світу, що закріплені в мові й впливають на носія мови в процесі пізнання й освоєння цього світу.

Мовна компетенція (знання мови) – власне лінгвістичний рівень володіння мовою; ідеться про знання й володіння граматичним і словниковим аспектами мови. Термін Н. Хомського, що становить частину дихотомії “competence – performance”, запропонованої дослідником для інтерпретації мовної здатності й мовленнєвої діяльності людини.

Мовна ситуація – сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у їхніх територіально-соціальних взаєминах і функціональній взаємодії в межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень.

Національна культура – специфічна організація й розвиток конкретного народу, репрезентовані в продуктах матеріальної й духовної праці, системі соціальних норм і настанов, духовних цінностях, ставленні людей до природи, одне до одного й до самих себе.

Перемикання кодів – перехід з певної мови (коду) або форми її існування (субкоду) на інший код, зумовлений зміною рольових відносин між мовцями в процесі комунікації, що може бути викликано

різними причинами, пов'язаними зі зміною ситуації спілкування: зміна адресата, який не володіє цим кодом, зміна теми повідомлення (напр., перехід на науковий стиль викладу), зміна соціальної ролі учасників комунікації (напр., «викладач – студент» або «колеги»).

Рідна мова – перша мова, засвоєна індивідом з дитинства, яка зазвичай збігається з мовою батьків або одного з них.

Соціальний діалект (соціолект) – різновид мови, що характеризується використанням в межах певної соціальної групи (професійної або вікової).

Спостереження – один із методів збирання соціолінгвістичних даних. **Включене спостереження** – спостереження, за якого спостерігач постає як один із безпосередніх учасників комунікативного акту, що дозволяє звести до мінімуму вплив спостерігача на мовну поведінку інформантів.

Сфери спілкування (комунікативні сфери) – різні сфери людської діяльності, кожна з яких характеризується однотипними умовами спілкування, які зумовлюють певні правила використання мови. Виділяють такі сфери спілкування: сфери освіти, науки, культури, масової комунікації, друкарства, промислового виробництва, торгівлі, релігії, транспорту, судочинства, сфери міжособистісного спілкування (побутового, сімейного).

Форми існування мови – узагальнені типи самостійних мовних утворень, що природним чином об'єднуються в групи різної ієрархії за ознаками спільності вихідного мовного матеріалу й за цим принципом розглянуті в межах певної соціально-етнічної спільноти. У вузькому значенні до форм існування мови зараховують три: літературну мову, територіальний діалект і просторіччя. За широкого трактування такими формами існування вважають всі різновиди, що утворюють мовну систему.

ТЕМИ ТА ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

Рекомендовані теми

1. Місто як соціально-мовний конгломерат.
2. Студентський сленг.
3. Комп'ютерний сленг.
4. Англійська мова як джерело українського молодіжного сленгу.
5. Ідіолект політика.
6. Індивідуальний бі-(мульти-)лінгвізм.
7. Мовна інтерференція за індивідуального (масового) білінгвізму.
8. Перемикання кодів в умовах білінгвізму.
9. Способи перевірки мовної компетенції.
10. Тестування як засіб перевірки мовної компетенції студентів.
11. Характерні риси рекламної комунікації.
12. Різновиди інтернет-комунікації.
13. Ділова кореспонденція в мережі Інтернет.
14. Українська мова як джерело запозичень у сучасному медіапросторі.
15. Особливості політичної промови.
16. Репрезентація гендерних стереотипів у мові.

Вимоги до оформлення курсової роботи

Робота набирається 14 шрифтом текстового редактора Word з полуторним міжрядковим інтервалом. Відступи: ліворуч – 25 мм; праворуч – 15 мм; згори, знизу – 20 мм; абзац – 0,6 см. Номер сторінки про- ставляється в правому верхньому куті сторінки.

Кожну структурну частину роботи треба починати з нової сто- рінки, натиснувши комбінацію клавіш Ctrl + Ent. Заголовки структурних частин роботи друкують великими літерами, без лапок, симетрично до тексту, відділяючи від нього за допомогою 3–4 інтервалів.

Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який входить до загальної нумерації сторінок роботи, але номер сторінки на ньому не ставлять.

Наступна структурна частина – це зміст, який треба створити після того, як роботу вже завершено, за допомогою програми Word («Посилання» → «Зміст»).

Далі йде ВСТУП, написати який допоможе методичний посібник Т. С. Матвєєвої [4:13–27].

Основна частина роботи складається з розділів, назви яких друкують за вищезазначеними правилами.

Заголовки підрозділів друкують прописними літерами (крім першої великої), без лапок, із абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять.

Заголовки пунктів друкуються прописними літерами, крім першої великої, з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту. В кінці заголовка, надрукованого в підбір до тексту, крапку ставлять.

Після кожного розділу йдуть висновки до цього розділу, напр.:

Висновки до розділу 1

Загальні висновки є окремою структурною частиною, тому їх оформлюють за вищенаведеними правилами.

Базові терміни й поняття, використані в роботі, потрібно подати у вигляді предметного покажчика, який створюють за допомогою програми Word («Посилання» → «Предметний покажчик»).

Робота має містити СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ (мінімум 30 позицій).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белл Р. Т. Социолінгвістика. Цели, методы, проблемы: пер. с англ. / Роджер Т. Белл ; под ред. д. филол. н. проф. А. Д. Швейцара. – М. : Междунар. отношения, 1980. – 320 с.
2. Масенко Л. Т. Мова і політика / Л. Т. Масенко. – К. : Соняшник, 1999. – 100 с.
3. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики / Л. Т. Масенко. – К. : КМА, 2010. – 243 с.
4. Матвєєва Т. С. Курсова, дипломна, магістерська робота: етапи виконання, структура, правила оформлення, норми бібліографічного опису: Методичний посібник для студентів філологічного факультету / Т. С. Матвєєва. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – 74 с.
5. Мацюк Г. До витоків соціолінгвістики: Соціолінгвістичний напрям у мовознавстві / Г. Мацюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 432 с.
6. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів / В. І. Перебийніс. – Вінниця, 2001. – 168 с.
7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
8. Словарь социолінгвістических терминов / В. А. Кожемякина, Н. Г. Колесник, Т. Б. Крючкова и др. – М., 2006. – 312 с.
9. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціяція української мови / Л. Ставицька. – К., 2005. – 464 с.
10. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. – М. : Большая Рос. Энциклопедия, 2000. – 688 с.
11. Romaine S. Language in Society: An Introduction to Sociolinguistics / S. Romaine. – Oxford University Press, 1994. – 235 p.
12. Trudgill P. A Glossary of Sociolinguistics / P. Trudgill. – Edinburgh University Press, 2003. – 148 p.
13. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society / P. Trudgill. – Penguin Books, 1992. – 204 p.